

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На правах рукопису

ОСАДЧИЙ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАПОДІЯННЯ ТІЛЕСНИХ
УШКОДЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОВІ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ
/ СТАТТЯ 189-4 КК УКРАЇНИ /

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право
і кримінологія; виправно-трудове право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

КИЇВ 1994

00756803 (Т)

кафедрі кримінального права
внутрішніх справ

Науковий керівник - доктор юридичних наук,
професор Ваулін П.В.

Офіційні опоненти - доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент
Академії правових наук
Светлов О.Я.

кандидат юридичних наук,
доцент Навроцький В.О.

Провідна організація - Харківський інститут внутрішніх справ

Захист дисертації відбудеться "13" липня 1994 р.
о "14" годині на засіданні спеціалізованої ради К 01.56.01
по присудженню наукового ступеня кандидата юридичних наук при
Українській академії внутрішніх справ / 252035, м.Київ, пл.
Солом'янська, 1 /.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Української
академії внутрішніх справ

Автореферат розісланий "10" червня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат юридичних наук,
доцент

В.І.Женунтій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Побудова правової держави, необхідність якої ґрунтується на Декларації про державний суверенітет України, Акті проголошення незалежності України, передбачає пріоритетне забезпечення прав особистості. Таке забезпечення значною мірою залежить від діяльності суду, прокуратури, органів внутрішніх справ, служби безпеки щодо захисту ними життя, здоров'я, гідності, прав і свобод громадян.

Названі структури здійснюють свою діяльність в умовах все зростаючої злочинності. Для стабілізації криміногенної обстановки, поліпшення умов для виконання працівниками правоохоронних органів в службових обов'язків з боку держави вживаються певні заходи. Так, відповідно до Державної програми боротьби зі злочинністю, першочерговим серед них є правове забезпечення правоохоронної діяльності.

У комплексі правових заходів, що забезпечують правоохоронну діяльність, велике значення має Указ Президії Верховної Ради Української РР від 18 січня 1991 р. " Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів ". Цим Указом Кримінальний кодекс України / далі - КК / доповнено цілою низкою статей, в яких передбачена посилена відповідальність за посягання на здоров'я, гідність, безпеку, волю, майно працівників в правоохоронних органів. Серед цих кримінально-правових норм чільне місце посідає ст.189-4 КК " Заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу

Умисне нанесення судді, народному засідателю або працівникові прокуратури, органу внутрішніх справ чи безпеки або його близьким родичам побоїв або вчинення інших насильницьких дій у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, що спричинили легкі тілесні ушкодження,-

карається позбавленням волі на строк до трьох років.

Ті ж дії, що спричинили середньої тяжкості або тяжкі тілесні ушкодження,-

карається позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років ".

Вибір для дослідження саме цієї норми обумовлюється багатьма обставинами. Насамперед відзначимо, що проблемам кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності в науці приділялась

певна увага. Найбільш широко вони висвітлені в роботах М.І.Бажанова, В.А.Владимірова, П.Ф.Гришаніна, В.Т.Дзюби, П.С.Близарова, Ю.І.Ляпунова, В.В.Сташиса, С.С.Яценка та інших. Проте дослідження цих авторів в стосувались лише окремих видів правоохоронної діяльності. У статті ж 189-4 передбачений захист діяльності як суду, так і прокуратури, органі в внутрішніх справах, безпеки. Тільки в роботі О.Вантишева, В.Картавцева, Д.Савченко " Про посилення правового захисту працівників в правоохоронних органів " даний коментар усіх кримінально-правових норм, якими КК був доповнений згаданим вище Указом. Безумовно, що склад заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу при цьому глибоко не вивчався. Однак у даному складі злочину крім широкого кола суб"єктів кримінально-правового захисту багато інших елементів, що потребують їх спеціального розгляду.

Зокрема дослідження ст.189-4 КК зумовлюється потребами наукового забезпечення проблеми всебічного захисту здоров"я працівників в правоохоронних органів в кримінально-правовими засобами. Це вимагає як вивчення досягнень української науки кримінального права, так і узагальнення дореволюційного досвіду, вивчення та використання зарубіжного законодавства і відповідних міжнародно-правових актів, що і може бути зроблено в ході дисертаційного дослідження.

Однією з обставин, що зумовлює необхідність дослідження ст.189-4 КК, є потреба сприяти усуненню помилок, що зустрічаються у практиці її застосування. Так, слідчим та суддям не завжди вдається чітко встановити об"єктивні і суб"єктивні ознаки складу заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу, відмежувати його від складів суміжних злочинів, що призводить до неправильної кваліфікації цього посягання і призначення не відповідного скоєному покарання.

Актуальність роботи визначається і тим, що її висновки та пропозиції сприятимуть удосконаленню редакції ст.189-4 КК, а також формуванню окремої глави КК, яка передбачала б захист правоохоронної діяльності. А це особливо важливо тепер, у період роботи над проектом нового КК.

Розробка даної теми необхідна для вдосконалення навчального процесу, особливо у вузах, де готуються спеціалісти для правоохоронних органів.

Проведене дослідження сприятиме і правому вихованню громадян, формуванню нового політико-правового мислення, поважливого ставлення до влади та її представників.

Указані обставини визначають наукову актуальність і практичну значимість цієї проблеми, необхідність вирішення якої продиктоване сучасними завданнями у плані зміцнення правопорядку і законності.

Дисертація підготовлена відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри кримінального права Української академії внутрішніх справ у рамках досліджень Академії.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є дослідження шляхів підвищення ефективності кримінально-правової охорони здоров'я працівників в правоохоронних органах у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків. Зміст роботи підпорядкований ідеї всебічної кримінально-правової охорони діяльності працівників в правоохоронних органах, оскільки лише надійно захищені вони мають реальну можливість ефективно виконувати покладені на них службові повноваження. З урахуванням цього перед дослідженням поставлені завдання:

1/ показати соціальну обумовленість спеціальної кримінально-правової заборони заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу;

2/ розкрити елементи і ознаки складу злочину, передбаченого ст. 189-4 КК;

3/ дати юридичний аналіз кваліфікуючих ознак складу злочину, що досліджується;

4/ провести відмежування заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу від суміжних злочинів;

5/ сформулювати і обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення норми, яка розглядається, і практики її застосування.

Методологія і джерела дослідження. Методологічна основа дисертації - діалектичний метод пізнання соціально-правових явищ. При дослідженні застосовувались такі наукові методи, як логіко-смісловий, історико-правовий, системно-структурний, соціологічний, порівняльно-правовий.

Основні висновки і положення роботи базуються на аналізі кримінального і кримінально-процесуального законодавства України, інших держав, документів ООН, дослідженнях монографічної літератури вітчизняних і зарубіжних авторів, наукових статей,

публікацій у періодичній пресі і постанов Пленуму Верховного Суду України.

Використані також праці з загальної теорії права, наукові розробки в окремих галузях права, та наукові праці з психології, соціології, кримінології.

Емпіричну базу дослідження складає практика судів в Україні у справах про заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу за 1991-1993 рр. - 51 кримінальна справа, інформація, отримана при опитуванні за спеціально розробленими анкетами 800 працівників в правоохоронних органах. Отримані в ході дослідження дані використані при обґрунтуванні окремих питань і формулюванні пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності кримінально-правової заборони, передбаченої ст.189-4 КК.

Наукова новизна. Наукова новизна праці полягає в тому, що вона є першим дисертаційним дослідженням проблем кримінальної відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу в зв'язку з виконанням ним службових обов'язків.

У дисертації обґрунтовуються такі нові положення і висновки, які і виносяться на захист:

1. Уперше в юридичній літературі з'ясована соціальна обумовленість кримінально-правової заборони заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу. Встановлені фактори цієї обумовленості, а саме: кримінологічний, нормативний, соціально-психологічний, історичний та міжнародний.

2. Обґрунтовується, що єдиним родовим об'єктом посягань на працівників правоохоронних органів повинна визнаватися їх законна правоохоронна діяльність. У цьому зв'язку пропонується / на відміну від існуючої в діючому КК окремої кримінально-правової охорони діяльності суду / глава VIII / та інших правоохоронних органів / глава IX / об'єднати в одній главі КК усі норми, що передбачають різні посягання на працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків.

3. Наводяться додаткові аргументи на доведення того, що заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу є двооб'єктним злочином. Основний безпосередній об'єкт - законна діяльність судді, народного засідателя, працівника прокуратури, органу внутрішніх справ, безпеки; додатковий об'єкт -

ковий безпосередній об'єкт - здоров'я цих осіб та їх близьких родичів.

4. Багато в чому по-новому вирішується питання про коло потерпілих від даного злочину. Стосовно працівників правоохоронних органів такими за діючими законами визнаються лише штатні працівники. Разом з тим обґрунтовуються пропозиції про розширення кола родичів працівника правоохоронного органу шляхом вказівки в законі на його близьких та рідних.

5. При аналізі ознак об'єктивної сторони аргументується висновок про недоцільність вказівки в диспозиції ст. 189-4 КК на якісь конкретні дії, що можуть заподіяти тілесні ушкодження.

6. На відміну від практики, що склалася, яка визнає наслідками основного складу злочину побої та легкі тілесні ушкодження, проводиться думка, що єдиним наслідком в даному складі є легкі тілесні ушкодження. У цьому зв'язку доказывается необхідність встановлення самостійної відповідальності за заподіяння працівникові правоохоронного органу як легких тілесних ушкоджень, так і удару, побоїв, а також вчинення проти нього інших насильницьких дій.

7. По-новому вирішено питання про зміст юридичної конструкції "у зв'язку з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків", який розкривається через єдність об'єктивного і суб'єктивного критеріїв. Об'єктивний критерій включає в себе два складових елементи: 1/ об'єктивний зв'язок заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків та 2/ час заподіяння тілесних ушкоджень / до, під час і після виконання службових обов'язків /. Зміст суб'єктивного критерію визначається єдністю мотиву і мети злочину, де мотивом виступає невдоволення виконанням працівником правоохоронного органу своїх службових обов'язків, а метою - запобігання виконанню ним службових обов'язків, припинення чи зміна характеру такого виконання, а також нанесення потерпілому тілесних ушкоджень із помсти за таке виконання.

8. Доказується, на відміну від висловлених поглядів, що злочин, передбачений ст. 189-4 КК, може бути скоєно лише з прямим умислом.

9. При аналізі суб'єкта злочину обґрунтовується пропозиція про необхідність встановлення підвищеної відповідальності особ-

ливо небезпечного рецидивіста за вчинення ним злочину.

10. Аргументується висновок про доцільність передбачення в ст.189-4 КК відповідальності за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого.

11. Вперше проаналізована практика застосування покарання за даний злочин, обгрунтовані пропозиції з її вдосконалення, а також висновки щодо вдосконалення санкцій ст.189-4 КК.

12. Запропоновані критерії відмежування заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу від суміжних злочинів.

13. Пропонується нова редакція ст.189-4 КК та зміни до постанови №8 Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. " Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність працівників в правоохоронних органах ".

Практична значимість роботи. Практична значимість результатів, що отримані автором, полягає у наступному:

1/ науково-дослідницька сфера - матеріали дисертації можуть служити основою для подальшої розробки проблеми кримінальної відповідальності за посягання на правоохоронну діяльність;

2/ нормотворча діяльність - висновки дисертації можуть бути використані при підготовці проекту нового КК, зокрема положень кримінальної відповідальності за посягання на працівників в правоохоронних органах;

3/ правозастосовна діяльність - вироблені рекомендації мають за мету вдосконалення практики застосування досліджуваної норми, зокрема спрямовані на уточнення постанови №8 Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р.;

4/ навчальний процес - положення і висновки дисертації можуть бути використані при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників, викладанні курсів в Загальної та Особливої частин кримінального права, у науково-дослідній роботі слухачів;

5/ правовиховна діяльність - сформульовані пропозиції і рекомендації можуть служити матеріалом для підвищення рівня правових знань населення, а також спеціалістів.

Апробація роботи. Основні положення і висновки, що містяться в дисертації, викладені в трьох наукових публікаціях автора. Ряд пропозицій щодо тлумачення ст.189-4 КК, правильного

її застосування знайшли відображення в постанові №8 Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р.

Результати, отримані в ході дисертаційного дослідження, використовуються у навчальному процесі в Українській академії внутрішніх справ, а також науково-дослідній роботі слухачів.

Структура дисертації визначається її метою і включає вступ, п'ять параграфів, висновки і список використаної літератури.

ЗМІСТ РОБОТИ

У "Вступі" обґрунтовуються актуальність, мета, завдання і структура дослідження, визначаються методологічна основа, джерела, наукова новизна і практичне значення роботи, сформульовані положення, які виносяться на захист, вказано на апробацію дисертації.

У §1 "Соціальна обумовленість спеціальної кримінально-правової заборони, передбаченої ст.189-4 КК України" розглянуті точки зору з питань соціальної обумовленості кримінально-правових норм, які є в юридичній літературі, і робиться висновок про те, що існування ст.189-4 КК зумовлено п'ятьма факторами: 1/ кримінологічним, 2/ нормативним, 3/ соціально-психологічним, 4/ історичним, 5/ міжнародним.

При розгляді кримінологічного фактора автор виходив із того, що безпосередньою підставою кримінально-правової відповідальності є суспільна небезпечність діяння. Її характер і ступінь складають об'єктивні і суб'єктивні ознаки діяння. Визначальними серед них є об'єктивні - ті блага, на які посягає діяння, безпека самого діяння, шкідливі наслідки. Названі ознаки залежать від характеру діяння, способу його вчинення, тієї шкоди, що заподіяна суспільним відносинам, які взяті під охорону кримінального закону. На підставі цих положень дисертант робить висновки про те, що суспільна небезпечність заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу зумовлена насамперед тими благами, на які посягає злочин: 1/ законна діяльність судді, народного засідателя, працівника прокуратури, органу внутрішніх справ, безпеки та 2/ здоров'я цих осіб і їх близьких родичів.

Суб'єктивні ознаки, що впливають на суспільну небезпечність цього злочину, відображають негативне відношення суб'єкта до

законної правоохоронної діяльності, здоров'я працівників в правоохоронних органах та їх близьких родичів.

Нарешті, серед обставин, які зумовлюють суспільну небезпечність даного злочину, виділяється його відносна поширеність.

Характеризуючи нормативний фактор, автор визначає ті норми Конституції України, законів України " Про державний захист суддів і працівників в правоохоронних органах ", " Про міліцію ", " Про оперативно-розшукову діяльність ", " Про прокуратуру ", " Про статус суддів ", " Про службу безпеки України ", Указ Президії Верховної Ради Української РРФ " Про посилення правового захисту працівників в правоохоронних органах ", що регулюють правоохоронну діяльність, вказують на необхідність захисту здоров'я працівників в правоохоронних органах. Саме вони і є нормативною підставою ст. 189-4 КК.

Соціально-психологічний фактор кримінально-правової відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу розглядається, виходячи із особливостей правоохоронної діяльності, її впливу на самих працівників, відношення громадян до цієї діяльності. Соціальні і психологічні умови і викликають потребу кримінально-правового забезпечення здоров'я працівників в правоохоронних органах у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків.

Історичний фактор обумовленості цієї кримінально-правової заборони визначається тенденціями розвитку кримінального законодавства щодо захисту правоохоронної діяльності, які свідчать про те, що законодавець, особливо в останні роки, послідовно розширює межі кримінально-правового захисту діяльності працівників в правоохоронних органах.

Вихід України на широку міжнародну арену вимагає урахування в її законотворчості і міжнародного досвіду, який свідчить про те, що загроза життю і безпеці посадових осіб при підтриманні правопорядку розглядається як загроза стабільності в цілому. Таким чином, міжнародний фактор - важлива умова кримінально-правової заборони заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу.

Аналізуючи в роботі названі фактори, автор приходить до висновку, що всі вони в сукупності і зумовлюють встановлення та існування кримінальної відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу.

У §2 " Об'єктивні ознаки заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу " автор висвітлює об'єкт і об'єктивну сторону досліджуваного злочину.

Розглядаючи об'єкт, дисертант зазначає, що традиційним у спеціальній літературі є такий порядок його дослідження; спочатку визначають родовий об'єкт, а потім безпосередній. Проте визначити родовий об'єкт заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу деяков мірою складно. Це зумовлено тим, що, з одного боку, ст.189-4 КК вміщена у главі 1X " Злочини проти порядку управління ", де родовим об'єктом визнається порядок управління, а з іншого - в даній нормі передбачається відповідальність і за заподіяння тілесних ушкоджень суддям та народним засідателям, родовим об'єктом таких дій звичайно визнаються інтереси правосуддя, злочини проти яких передбачені у главі VIII. Така невизначеність родового об'єкта і ставить питання про початок дослідження об'єкта цього злочину не з родового, а з безпосереднього. Будучи частиною родового об'єкта, безпосередній дозволить чітко визначити родовий об'єкт посягання та сформулювати пропозиції про місце складу злочину, який ми розглядаємо, у проекті нового КК.

Питання про те, які суспільні відносини визнаються безпосереднім об'єктом конкретного злочину, вирішується законодавцем шляхом прийняття кримінального закону. В досліджуваній нормі прямо вказано, що під її кримінально-правову охорону взято здоров'я працівника правоохоронного органу, його близьких родичів у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків. Таким чином, безпосередніми об'єктами досліджуваного злочину є: 1/ законна діяльність працівників в правоохоронних органах та 2/ здоров'я цих працівників, а також їх близьких родичів.

Дисертант аналізує положення про двооб'єктність злочинів і приходить до висновку, що злочини проти порядку управління, пов'язані з посяганням на життя, здоров'я, волю та гідність суб'єктів управлінської діяльності, є двооб'єктними, у тому числі і злочин, передбачений ст.189-4 КК.

Наявність двох об'єктів вказує на те, що один із них основний, інший - додатковий. Заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу направлено на нанесення шкоди в кінцевому результаті нормальному здійсненню діяльності того чи іншого правоохоронного органу. А тому основним безпосереднім

об'єктом злочину, який розглядається, є діяльність працівників в правоохоронних органах в по виконанню ними службових обов'язків. Поряд з основним безпосереднім об'єктом обов'язково порушується і додатковий, яким виступає здоров'я потерпілого. Воно ставиться під кримінально-правовий захист поряд з основним об'єктом. Тому здоров'я працівника правоохоронного органу, його близьких родичів виступає додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом.

Висвітлюючи структуру основного безпосереднього об'єкта, тобто відносин, що забезпечують законну діяльність судді, народного засідателя, працівника прокуратури, органу внутрішніх справ, безпеки, автор виділяє такі їх структурні елементи: суб'єкти та предмет суспільних відносин, а також соціальний зв'язок між учасниками відносин.

Суб'єктами відносин визнаються, з одного боку судді, народні засідателі, працівники прокуратури, органи в внутрішніх справах, безпеки відповідно до законів про ці органи, їх близькі родичі, з іншого - громадяни, з якими працівники правоохоронних органів вступають у стосунки, виконуючи службові обов'язки.

Характеризуючи кожний з названих суб'єктів, автор підкреслює, що в ст.189-4 КК захист передбачений лише для вказаних у цій нормі осіб. Думку про те, що працівниками прокуратури, органи в внутрішніх справах, безпеки є не лише штатні, але й позаштатні співробітники цих органів, дисертант не поділяє. Ця позиція обґрунтовується, виходячи із змісту самої ст.189-4 КК, законів України про згадані правоохоронні органи, постанови №8 Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. Працівники прокуратури - це слідчі та прокурори, перелік яких даний у ст.17, 56 Закону України "Про прокуратуру"; працівники органів в внутрішніх - справ - це співробітники міліції відповідно до ст.9,16 Закону України "Про міліцію", а також працівники виправно-трудових установ та протипожежної охорони; працівники служби безпеки перераховані в ст.19 Закону України "Про службу безпеки України". У названих законах вказані лише штатні працівники, що проходять державну службу. Крім того, при вирішенні питання про коло працівників в правоохоронних органах слід враховувати те, що відносно осіб, які співробітничать з ними, передбачений інший захист, чим підкреслюється різний їх статус. Так, у ст.12 Закону "Про оперативну-розшукову діяльність" говориться, що на працівників в оперативних підрозділах поширюються гарантії правового і

соціального захисту, передбачені законами України про ці органи, тобто мова йде про спеціальний захист. Відносно осіб, які співробітничать з оперативними підрозділами, у цьому ж законі /ст. 13 / є інша вказівка - вони знаходяться під захистом держави. Іншими словами, ці особи охороняються на загальних підставах / у кримінально-правовому плані /.

Суб'єктами відносин, що охороняються ст.189-4 КК, є також судді, народні засідателі. Значення терміну " суддя " розкривається у ст.32 КПК України. Виходячи з того, що цей термін охоплює поняття "народний засідател", від останнього в редакції досліджуваної норми слід відмовитись.

Потерпілими від злочину, передбаченого ст.189-4 КК, є і близькі родичі працівника правоохоронного органу, зміст яких розкриває ст.32 КПК України. У той же час вплинути на законну діяльність працівника правоохоронного органу можна і через його близьких та рідних, тому було б доцільно змінити редакцію норми і замість слів "близькі родичі" вжити слова "рідні та близькі".

Другою групою суб'єктів в відносин правоохоронної діяльності, захист якої передбачається ст.189-4 КК, є особи, з якими працівники правоохоронних органів, виконуючи свої службові обов'язки, вступають у стосунки. Такими особами можуть бути свідки, потерпілі, правопорушники, підозрювані, обвинувачені, підсудні та ін.

Предметом суспільних відносин є законна діяльність суддів, працівників прокуратури, органів внутрішніх справ, безпеки, з приводу якої і існують відносини, що охороняються. Соціальний зв'язок - обумовлена законами, іншими актами поведінка суб'єктів цих відносин відповідно до їх прав та обов'язків. Механізм заподіяння шкоди об'єкту ґрунтується на тому, що суспільним відносинам завдається шкода, коли шкідливого впливу зазнає хоч один з їх структурних елементів. У випадку, що розглядається, законна діяльність працівника правоохоронного органу по виконанню ним службових обов'язків є умовою нормального функціонування правоохоронного органу. В позитивному випадку, тобто при безперешкодному виконанні таких обов'язків, правоохоронна діяльність працівника не терпить порушень, як і відносини в цілому. У протилежному разі, тобто при протидії їм правоохоронна діяльність порушується. Предметом злочинного впливу тут виступає здоров'я працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів. Винна особа,

заподіюючи потерпілому тілесні ушкодження, порушує нормальну взаємодію між суб'єктами відносин, що виникли. У цьому разі діяльність працівника правоохоронного органу не розпочинається або ж припиняється чи змінюється, в усякому разі ставиться під загрозу зриву. Тобто заподіюючи шкоду здоров'ю потерпілого / впливаючи на додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт /, і відбувається посягання на основний безпосередній об'єкт - законну діяльність працівника правоохоронного органу.

Родовий об'єкт злочину - це певне коло тотожних чи однорідних суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. Родовий об'єкт злочину являється підставою побудови Особливої частини КК, бо дає можливість провести класифікацію всіх злочинів і кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за їх вчинення. Приймаючи Указ "Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів" і доповнюючи главу 1X "Злочини проти порядку управління", законодавець насамперед ставив під охорону кримінального закону відносини, які забезпечують законний порядок управління. У той же час в диспозиції цієї норми є вказівка на охорону діяльності працівників усіх правоохоронних органів: судів, прокуратури, органів внутрішніх справ, безпеки. Але ж існуюча структура КК передбачає окрему кримінально-правову охорону діяльності органів правосуддя /глава УШ / і органів управління /глава 1X /. Виходячи з цього, було б логічним встановити окрему відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень працівникам прокуратури, органів внутрішніх справ, безпеки у главі 1X КК, а суддям - у главі УШ КК. Указаний підхід повністю відповідав би структурі Особливої частини КК і законодавчій практиці.

Проте встановлення самостійної кримінально-правової охорони діяльності, з одного боку, суддів, з другого - інших працівників правоохоронних органів перевагає КК. У ньому є ряд статей, що передбачають відповідальність за аналогічні посягання на різних працівників правоохоронних органів /наприклад, ст.176-3 КК - образа судді або народного засідателя; ст.176-5 КК - образа прокурора або слідчого у зв'язку з їх службовою діяльністю; ст.189-1 КК - образа працівника міліції, народного дружинника або військовослужбовця і т.ін./ Крім того, таке вирішення питання не охоплює посилення кримінально-правовим захистом діяльність працівників інших державних органів, які також

є правоохоронними. Автор виходить з того, що однакова діяльність повинна однаково і забезпечуватись.

Коло державних структур як суб'єктів такого захисту визначається, виходячи із положень Закону "Про державний захист працівників в суду і правоохоронних органів". Підставами державного захисту службовців в суду і правоохоронних органів визначається відповідно до ч.2 ст.2 згаданого закону виконання хоча б одної з названих нижче функцій: а/ розгляд судових справ у всіх інстанціях; б/ дізнання і розслідування в кримінальних справах та адміністративного провадження; в/ оперативно-розшукова діяльність; г/ охорона громадського порядку і громадської безпеки; д/ виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів розслідування і прокурорів; ж/ контроль за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон; з/ нагляд за виконанням законів.

Діяльність по виконанню названих функцій / правоохоронна діяльність / повинна забезпечуватись одним комплексом кримінально-правових норм під назвою, наприклад, "Злочини проти правоохоронної діяльності". До цієї глави належало б включити склади злочинів, що передбачають відповідальність за посягання на життя, здоров'я, волю, гідність, безпеку, майно працівників правоохоронних органів, їх рідних та близьких, а також за втручання в їх діяльність.

Такий підхід до вирішення питання кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності дав би можливість, не порушуючи принципу побудови Особливої частини КК за родовим об'єктом, по-перше, зберегти її самостійну кримінально-правову охорону; по-друге, зконцентрувати кримінально-правові норми, що забезпечують цю діяльність, в одній окремій главі КК; по-третє, виключити повторення норм, у яких передбачається відповідальність за аналогічні злочинні посягання на різних працівників правоохоронних органів; по-четверте, здійснити принцип - однакова діяльність повинна однаково і забезпечуватись; по-п'яте, сприяти піднесенню авторитету державних органів, належному забезпеченню виконання ними службових обов'язків.

Аналізуючи об'єктивну сторону заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу, дисертант виходить з того, що склад злочину, передбачений ст.189-4 КК, є матеріальним. У зв'язку з цим окремо розглядаються: 1/ дії - побої та інші насильницькі дії; 2/ наслідки - легкі, середньої тяжкості та тяжкі

тілесні uszkodження; 3/ причинний зв'язок між ними.

При аналізі дій автор відзначає, що вони описані альтернативно, тобто для об'єктивної сторони злочину, який ми розглядаємо, достатньо нанесення потерпілому побоїв або вчинення по відношенню до нього інших насильницьких дій, причому таких, які є менш значними, чим побої.

Вказані злочинні дії розглядаються як вид фізичного насилля, активна форма поведінки людини. У цьому зв'язку відзначається, що побої та інші насильницькі дії повністю співпадають із способом їх вчинення /наприклад, і дією і способом її вчинення визнається виривання волосся, зв'язування, стискання частин тіла, нанесення ударів /.

Враховуючи те, що тілесні uszkodження можуть бути заподіяні не лише нанесенням побоїв та вчиненням інших насильницьких дій, а також і іншими способами /наприклад, шляхом удару, пострілу, хімічним шляхом /, а також з метою забезпечення більш повної кримінально-правової охорони діяльності працівників правоохоронних органів, у дисертації обґрунтовується необхідність: 1/ виключення з диспозиції ст.189-4 КК вказівки на якісь конкретні дії, що можуть тягнути за собою тілесні uszkodження; 2/ встановлення в даній нормі відповідальності не лише за заподіяння легких тілесних uszkodжень, а і за нанесення потерпілому удару, побоїв, а також вчинення у відношенні до нього інших насильницьких дій.

Злочинними наслідками основного складу злочину законодавець визначає легкі тілесні uszkodження. Вивчаючи їх, автор підтримує висловлену в літературі думку про те, що легке тілесне uszkodження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я або короткочасної втрати працездатності, повністю співпадає з ударом, побоями, іншими насильницькими діями. Тому легким тілесним uszkodженням слід вважати те, що тягне за собою короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату працездатності. Дисертант зазначає, що лише в разі настання тілесних uszkodжень злочин вважається закінченим. І не погоджується з вказівкою Пленуму Верховного Суду України у постанові №8 від 26 червня 1992 р. на те, що злочин, передбачений ч.1 ст.189-4 КК, слід вважати закінченим не тільки в разі настання легких тілесних uszkodжень, але і тоді, коли потерпілому були нанесені побої. Граматичне тлумачення редакції цієї норми показує, що термін

"побої" та термін "інші насильницькі дії" є однорідними членами речення і як такі вони однаково відносяться до терміна "легкі тілесні ушкодження". Тому злочин треба визнати закінченим, коли побої чи інші насильницькі дії тягнуть за собою тілесні ушкодження.

Заподіяння потерпілому середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень – кваліфікуючі ознаки даного складу злочину. Першою кваліфікуючою ознакою досліджуваного злочину є нанесення потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Аналізуючи тривалість розладу здоров'я як одну із ознак цього ушкодження, автор підтримує висловлену в спеціальній літературі думку про те, що до середньої тяжкості тілесних ушкоджень належить відносити і дрібні закриті переломи кісток лицьового скелета. Такий підхід зумовляється й протиріччями в судовій практиці, яка в одних випадках такі ушкодження може визнавати як середньої тяжкості, в інших – легкі тілесні ушкодження, залежно від часу перебування потерпілого на лікарняному. Тому доцільним було б дати в Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень перелік ушкоджень, що відносяться до середньої тяжкості.

Другою кваліфікуючою ознакою досліджуваного складу злочину є тяжкі тілесні ушкодження. Вивчаючи їх, автор зазначає, що перелік ушкоджень, небезпечних для життя, є вичерпним. Але отруєння газами та іншими ядовитими речовинами, що загрожують життю, ознаками тяжкого тілесного ушкодження не являються. Тому пропонується визнати ознакою тяжкого тілесного ушкодження гострі отруєння газами та іншими ядовитими речовинами.

Обґрунтовується, що повний кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків вимагає встановлення відповідальності за подіяння тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого. Така ознака має бути включена до ст. 189-4 КК як особливо кваліфікуюча.

Характеризуючи причинний зв'язок, дисертант виходить із теорії необхідної причинності. У роботі зроблено висновок, що для кваліфікації скоєного за ст. 189-4 КК необхідно встановити наявність необхідного причинного зв'язку між нанесенням потерпілому побоїв або вчиненням проти нього інших насильницьких дій і настанням тілесних ушкоджень.

Далі в дисертації підкреслюється, що кримінально-правова охорона праці вника правоохоронного органу охоплюється ст. 189-4 КК лише у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків. Юридична конструкція -" у зв'язку з виконанням праці вником правоохоронного органу службових обов'язків " розкривається через єдність об'єктивного і суб'єктивного критеріїв. У рамках об'єктивної сторони розглянуто перший критерій - об'єктивний. Він включає в себе два елементи: 1/ об'єктивний зв'язок заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому з виконанням праці вником правоохоронного органу своїх службових обов'язків. З цієї точки зору у постанові №8 Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. правильно зазначено, що заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень, викликане неприємними стосунками, не пов'язаними з виконанням праці вником правоохоронного органу службових обов'язків, не може розглядатися як злочин, передбачений ст. 189-4 КК. За наявності відповідних підстав таке посягання може кваліфікуватися як злочин проти особи; 2/ час, протягом якого заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому розцінюється як передбачений ст. 189-4 КК злочин. Зміст цього елемента розкривається не лише часом нинішнього виконання праці вником правоохоронного органу службових обов'язків, але і минулою чи майбутньою його діяльністю. У згаданій постанові Пленум Верховного Суду України правильно вказує, що відповідальність, зокрема за заподіяння тілесних ушкоджень праці вникові правоохоронного органу, настає як за дії, вчинені відносно потерпілого під час безпосереднього виконання ним службових обов'язків, так і в інший час.

Таким чином, об'єктивний критерій юридичної конструкції "у зв'язку з виконанням праці вником правоохоронного органу службових обов'язків" одначає, що тілесні ушкодження потерпілому заподіяні: а/ у зв'язку з діяльністю судді, праці вника прокуратури, органу внутрішніх справ, безпеки по виконанню ними своїх службових обов'язків; б/ до виконання таких обов'язків; в/ під час безпосереднього виконання праці вником правоохоронного органу службових обов'язків; г/ після такого виконання.

У §3 " Зміст суб'єктивних ознак заподіяння тілесних ушкоджень праці вникові правоохоронного органу " розглядається суб'єктивна сторона і суб'єкт злочину.

Аналіз суб'єктивної сторони злочину починається з розгляду його мотиву та мети. Це викликано тим, що мотив і мета визначають

зміст суб"єктивного критерію юридичної конструкції " у зв"язку з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов"язків " і безпосередньо визначають вину в складі злочину, що розглядається.

Мотивом злочину являється невдоволення особою виконанням працівником правоохоронного органу своїх службових обов"язків. Цей мотив може виникати до початку виконання цих обов"язків, під час і після їх виконання.

Мотив даного злочину може "виходити" як безпосередньо від винної особи, так і від інших осіб з наступною "передачею" його винному і який стає його мотивом, зумовлюючи злочин.

Поряд з мотивом невдоволення виконанням працівником правоохоронного органу службових обов"язків при вчиненні досліджуваного злочину можуть бути і інші мотиви. Але вказаний є основним, головним мотивом, який визначає зміст протиправної дії і її кваліфікацію.

Вказаний мотив є складовою частиною суб"єктивного критерію юридичної конструкції " у зв"язку з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов"язків ". Це пояснюється тим, що лише у зв"язку з виконанням службових обов"язків працівником правоохоронного органу у свідомості винного зароджується невдоволення цією його діяльністю і спонукання до вчинення суспільно небезпечного діяння. Тобто в основі виникнення мотиву лежать об"єктивно існуючі причини. Ними і є діяльність працівника правоохоронного органу, що викликає невдоволення з боку винної особи. А невдоволення цією діяльністю і створює у свідомості злочинця модель тієї цінності, яка визначає мету даного злочину, що є невід"ємною складовою частиною суб"єктивного критерію юридичної конструкції " у зв"язку з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов"язків ".

Мета злочину - це уявлення винного про бажаний результат, якого він намагається досягти: запобігти виконанню працівником правоохоронного органу службових обов"язків, припинити або змінити характер такого виконання шляхом нанесення потерпілому тілесних ушкоджень чи нанести потерпілому тілесні ушкодження із помсти за таке виконання. Виходячи з цього, робиться висновок, що нанесення потерпілому тілесних ушкоджень виступає як кінцева / коли тілесні ушкодження наносяться із помсти за виконання працівником правоохоронного органу службових обов"язків / або як

проміжна мета / для запобігання виконанню праці вником правоохоронного органу службових обов'язків, припинення або зміни характеру такого виконання /. Але і в першому, і в другому випадках нанесення тілесних ушкоджень є бажаним для винного результатом, тому що лише бажаччи настання тілесних ушкоджень він може досягти поставленої мети. Таким чином визначається, що злочин, передбачений ст. 189-4 КК, може бути скоєний лише з прямим умислом.

При вчиненні передбаченого ст. 189-4 КК злочину умислом винного охоплюється не лише основний безпосередній об'єкт - діяльність працівника правоохоронного органу, але і додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт - здоров'я працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів. Тобто суб'єкт повинен усвідомлювати, що він заподіє шкоду здоров'ю потерпілого у зв'язку з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків.

Певна увага в роботі приділена і аналізу суб'єкта злочину. Зазначено, що суб'єктом заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу є особи, що досягли 14-річного віку і є осудними. Обґрунтовується, що такими є лише приватні особи. Якщо посадова особа заподіє тілесні ушкодження працівникові правоохоронного органу з використанням свого службового становища, то вона несе відповідальність за службовий злочин, наприклад, за ч. 2 ст. 166 КК.

Враховуючи підвищену суспільну небезпечність скоєння такого злочину особливо небезпечним рецидивістом, відносно поширеність цих дій, а також необхідність найбільш повного і посиленого кримінально-правового захисту діяльності працівників правоохоронних органів, дисертант пропонує у ст. 189-4 КК передбачити спеціальну відповідальність особливо небезпечного рецидивіста.

У § 4 "Відмежування злочину, передбаченого ст. 189-4 КК України, від суміжних злочинів" запропоновані критерії відмежування за всіма елементами складу заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу від інших злочинів.

У § 5 "Деякі питання індивідуалізації відповідальності і покарання за заподіяння тілесних ушкоджень працівникові правоохоронного органу" автор підкреслює, що однією з умов належного вирішення цих питань є правильна кваліфікація скоєного злочину. Помилки в цьому призводять до порушення законності і недосягнення мети покарання. Важливим є і розмір призначеного покарання.

Вивчення судових справ по таких злочинах показало, що суди по-різному реагують на їх вчинення. Призначення позбавлення волі відбувається лише в 1/3 випадків, у 13,3% - винні передавалися на поруки трудовим колективам. Опитування 800 працівників в правоохоронних органах показало необхідність дієвішого реагування судів на вчинення такого роду злочинів. Ця позиція відповідає висновкам досліджень психологів та кримінологів, а також громадській думці.

У деяких країнах Заходу, де проблема кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності стоїть не так гостро, намітилась тенденція до збільшення як числа осіб, позбавлених волі, так і довготривалості строків. На думку дисертанта, у зв'язку з необхідністю посиленого кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності від насильницьких посягань виникає потреба вдосконалення санкцій ст. 189-4 КК. Так, у ч.1 ст. 189-4 КК, де пропонується передбачити кримінальну відповідальність за нанесення удару, побоїв, вчинення інших насильницьких дій, легкі тілесні uszkodження як за самостійні посягання належало б встановити нижню межу відповідальності в один рік позбавлення волі. Це відповідає б принципу - аналогічне покарання за аналогічний злочин, враховувало б існуючий в КК захист здоров'я військових начальників та досвід у цьому питанні інших країн. У ч.2 ст. 189-4 КК пропонується встановити санкцію за нанесення середньої тяжкості і тяжких тілесних uszkodжень від трьох до десяти років позбавлення волі. Необхідність встановлення кримінальної відповідальності за тяжкі тілесні uszkodження працівників правоохоронного органу, що спричинили смерть потерпілого, а також вчинені особливо небезпечним рецидивістом, вимагає доповнення ст. 189-4 КК частиною третьою і передбачення в ній покарання від восьми до п'ятнадцяти років позбавлення волі.

Завершується дисертація висновками, у яких пропонується нова редакція ст. 189-4 КК та зміни до постанови №8 Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р.

Пропонується викласти ст. 189-4 КК у такій редакції:

" Стаття 189-4. Заподіяння тілесних uszkodжень працівникові правоохоронного органу

Умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу або його близьким та рідним легкого тілесного uszkodження, побоїв, удару, вчинення проти них інших насильницьких дій у зв'язку з

виконанням ним службових обов'язків -

карається позбавленням волі на строк від одного до трьох років.

Умисне заподіяння тим же особам середньої тяжкості чи тяжкого тілесного uszkodження у зв'язку з виконанням праці вником правоохоронного органу службових обов'язків -

карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.

Умисне заподіяння тим же особам тяжкого тілесного uszkodження, що спричинило смерть потерпілого, а так само тяжкого тілесного uszkodження, вчиненого особливо небезпечним рецидивістом, у зв'язку з виконанням праці вником правоохоронного органу службових обов'язків -

карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Примітка. Праці вником правоохоронного органу у ст. 189-4 КК визнається державний службовець, який виконує згідно обов'язків, хоча б одну з нижчеперелічених функцій: а/ розгляд судових справ в усіх інстанціях; б/ дізнання і розслідування у кримінальних справах та адміністративне провадження; в/ оперативно-розшукова діяльність; г/ охорона громадського порядку і громадської безпеки; д/ виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів розслідування і прокурорів; ж/ контроль за переміщенням людей, транспортних засобів та інших предметів чи речовин через державний або митний кордон України; з/ нагляд і контроль за виконанням законів."

Пропонується внести такі зміни до постанови №8 Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р.

Частина 4 п.5 викласти у такій редакції:

" Крім того, потерпілими можуть бути близькі родичі працівників, зазначених у підпунктах "а-в" цієї статті. У відповідності з пунктом 11 статті 32 КПК такими є : батьки, подружжя, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки ".

Частина 3 п.6 викласти у такій редакції :

" Відповідальність за злочини, передбачені ст.189¹-189⁵, 190¹ Кримінального кодексу, настає за дії, вчинені відносно потерпілого під час безпосереднього виконання ним службових обов'язків чи в інший час / наприклад, як помста за службову діяльність потерпілого в минулому або з метою запобігання, припинення

AB 30.562